

ŠAŠELOVE SLIKE S ORIJENTA: IZ PRAKSE GRADSKOG MUZEJA KARLOVAC

ANTONIJA ŠKRTIĆ

Gradski muzej Karlovac
antonija.druzak@gmk.hr

Osnovni cilj muzejske djelatnosti Gradskog muzeja Karlovca jest očuvanje i predstavljanje kulturne i prirodne baštine grada Karlovca i njegovih stanovnika. U tom smislu djelatnost Muzeja organizirana je unutar Prirodoslovnoga, Arheološkoga, Etnografskoga, Kulturno-povijesnoga, Povijesnoga i Galerijskog odjela te Odjela Domovinskog rata. Ono što bismo mogli nazvati knjigom u muzeju unutar Gradskog muzeja Karlovac razvrstano je u nekoliko zbirki u gotovo svim nabrojenim odjelima. Tako Zbirka posoblja i ambijentalnih ukrasa Kulturno-povijesnog odjela i Zbirka svjećarstva i medičarstva Etnografskog odjela sadržava tiskane molitvenike i rukom pisane uvezane kuharice, Zbirka braće Seljan – publikacije vezane za djelatnost tih svjetskih putnika, u Zbirci industrijske baštine čuvaju se promotivne knjige vezane za karlovačku i dugorešku industriju, u Zbirci dokumenata Odjela Domovinskog rata svrstane su knjige i druge publikacije vezane za Domovinski rat, Zbirka fotografija i fotografske opreme Povijesnog odjela skuplja fotografske albume, a Zbirka dokumenata – knjige, rukopisne knjige, dnevnike i sl. U Zbirci grafika i crteža Galerijskog odjela čuvaju

se bibliofilska izdanja te brojne grafičke mape i mape crteža, među kojima su neke uvezane i opremljene tekstem i slikom. Kriterij razvrstavanja u pojedine zbirke uglavnom su specifičnosti značenja određenog predmeta, što je vezano za ono po čemu je određena knjiga kao predmet postala jedinstvena unutar skupa drugih istovrsnih ili sličnih predmeta. Riječ je o značenjima vezanima za povijest ili uporabu određene knjige. Sam oblik knjige kao predmeta koji se sastoji od knjižnog bloka i korica, a nositelj je tekstualnoga i/ili slikovnog sadržaja u Gradskome muzeju Karlovac nije prepoznat kao kriterij osnivanja posebne zbirke knjiga unutar Muzeja. Knjiga shvaćena u najširem smislu pojavnosti jest sredstvo komunikacije. Osnovna namjena knjige jest da njezin tekstualni i slikovni sadržaj posluži prenošenju informacija te simboličnih, estetskih i drugih poruka. Da bi knjiga i u muzejskom okruženju zadržala svoju namjenu, korisnicima je potrebno omogućiti gledanje, listanje i čitanje određene knjige. Uvriježena praksa našega muzeja u protuslovlju je s tim zahtjevom jer se na prvo mjesto postavlja kriterij zaštite knjige kao predmeta, što znači da se posjetitelju, tj. potencijalnom čitatelju onemogućuje fizički dodir knjige koja je muzejski predmet, kao i knjiga u muzeju izloženih u stalnom postavu ili spremljenih u muzejskoj čuvaonici. Knjiga u muzeju, tj. knjiga kao muzejski predmet, uza sve svoje specifičnosti, kao i drugi muzejski predmeti, određena je tri ma sastavnim elementima: materijalom, oblikom i značenjem. Pritom su prva dva elementa relativno zadana i stalna, dok je značenje promjenjiva veličina koja se neprekidno otkriva i uz koju se veže osnovno obilježje muzejskog predmeta,

tj. muzealnost.¹ U muzejskom okruženju knjiga je izvor informacija sadržanih u određenoj knjizi i vezanih točno za nju, tj. za njezinu fizičku pojavnost. Interdisciplinarnim istraživanjem značenje se istražuje, tumači i produbljuje. Sadržajno je riječ o informacijama vezanima za materijalnu osnovu knjige i njezine elemente, autora knjige, pisca, dizajnera, proizvođača, naručitelja, korisnika ili vlasnika, za informacije o mjestu i vremenu njezina nastanka i upotrebe te za uži ili širi kontekst što ga je knjiga prije ulaska u muzejsku zbirku živjela i koji nakon ulaska u muzejsku zbirku nastavlja živjeti.

Gradski muzej Karlovac vrlo je uspješno 2003. g. iskoristio nakladničku djelatnost Muzeja kao jednu od mogućnosti prezentacije knjige u muzeju. Knjiga o kojoj je riječ nije tipičan primjer knjige jer je to unikatni ilustrirani rukopis. Autor ga je prvi put javnosti izložio na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u kolozeru 1864. g. u Zagrebu, unutar XXXI. izložbenog podrazreda koji je obuhvaćao „slikarije, risarije, obrasce i kipotvorine“. Knjiga je potom izložena i 1896. na Milenijskoj izložbi u Budimpešti. Taj bogato opremljeni rukopis pisan je goticom, na njemačkom jeziku, a njegov puni naziv glasi: *Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853. und 1854.* odnosno, u prijevodu na hrvatski, *Slike s Orijeanta nastale tijekom jednog putovanja u Egipat, Nubiju i Sudan tijekom 1853. i 1854. godine* (sl. 1.). Knjiga je nastala u Karlovcu desetak go-

Slika 1. Jakov Šašel: *Bilder aus dem Oriente*, korice rukopisne knjige

dina nakon tog putovanja, točnije 1863. g. Uvezana je u kožne korice na kojima je otisnut skraćeni naslov (*Bilder aus dem Oriente von Jakob Schaschel*) izveden zlatotiskom. Dimenzije knjige su 22,5 x 29,5 cm. Sadržava predgovor i 143 stranice rukom pisanog teksta podijeljenoga u četiri poglavlja. Knjiga je ilustrirana autorovim crtežima; na prvoj se stranici nalazi njegov autoportret, a u nastavku još 33 kolorirana crteža s naslovima koji prate tekstualni sadržaj. Nakon Šašelove smrti 1903. g. vlasnik knjige postao je njegov najstariji sin Jakov, koji je bio župnik u Mahičnu pokraj Karlovca, a potom, 1911. g., knjigu je dobio drugi sin – Janko, župnik u Maruševcu pokraj Varaždina. On je neposredno prije smrti 1926. g. knjigu predao svojoj nećakinji i jedinjoj unuci Jakova Šašela Mariji Miciki Merle iz Karlovca, koja ju je darovala Gradskome muzeju Karlovac, gdje se

¹ Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993., str. 116.

knjiga nalazi od 1965. g. Danas se čuva u Zbirci dokumenata Povijesnog odjela pod inv. oznakom KP-460, izložena u vitrini u stalnom postavu Muzeja.

Autor knjige svestrani je puškar, samouki slikar i graver Jakov Šašel (sl. 2.). Rođen je u Železnoj Kapli kod Borovlja, u Koruškoj, 25. srpnja 1832. g. Puškarski je zanat izučio u očevoj radionici u Ljubljani, a potom je putovao kao naučnik po gornjoj i donjoj Austriji, Koruškoj i Tirolu, odakle se 1852. g. vratio u Ljubljano. Kao 21-godišnji mladić, laik, dobrovoljac lijepog rukopisa i s izučenim zanatom, tijekom 1853. i 1854. g. bio je sudionikom katoličkoga misionarskog pohoda pod vodstvom Ignacija Knoblehara u Egipat, Nubiju i Sudan, odakle je u domovinu prijateljima i roditeljima slao brojna pisma i crteže. Sam Šašel tvrdi da je u pismima prijateljima događaje iz misije opisivao samo površno i ne baš

Slika 2. Jakov Šašel: Autoportret

istinito, dok je u pismima roditeljima iznio pravu istinu. Misionaru Knobleharu zamjerao je rasipnost, pretjeranu naklonost prema muslimanima i oholost. Iako je Šašlov otac odmah nosio pisma uredniku katoličkoga lista *Zgodnja Danica* Luki Jeranu, on je, radi potpore misionarskog rada Ignacija Knoblehara, objavljivao samo ona pisma koja je Šašel pisao prijateljima. Šašel se zbog bolesti u prvoj polovici 1854. g. vratio u domovinu. Pri povratku su mu pomagali franjevci, i ta je veza cijeloga njegova života ostala konstantom. Nakon povratka nastanio se u Novome Mestu, gdje je radio kao puškarski obrtnik i učitelj crtanja u gimnaziji. Tu se 1856. g. oženio Anom Kalčić. U Karlovac je došao 1857. g. kao 25-godišnjak. Uz pomoć franjevačkoga slikara i pozlatara Franje Prokopija Gdlera unaprijedio je slikarsko znanje te razvio opsežnu slikarsku aktivnost koja se može pratiti sve do njegove smrti 28. ožujka 1903. g. Kao predlošci slikama služile su mu fotografije, objavljene oleografije i grafike. Slikao je svece i biblijske motive za katoličke i pravoslavne crkve, povijesne scene, žanr-scene, detaljistički izvedene panoramske vedute Karlovca, pejzaže i portrete u tehnici ulja na platnu ili na papiru kaširanome na platno. Umjetnički dometi njegova opusa bili su takvi da su zadovoljavali potrebe i očekivanja siromašnih župa karlovačke okolice i parohija na području Vojne krajine te karlovačkoga građanstva. Njegov slikarski opus svjedoči o tome koliko se Šašel i svojim mogućnostima i svojim htijenjima, za razliku od devet godina starijega Vjekoslava Karasa (1821. – 1858.), idealno uklopio u sredinu u kojoj je živio i radio, što posredno govori i o ozračju samoga karlovačkoga miljea. Uvid u Šašlov

opus pokazuje da se njegov način slikanja tijekom vremena nije bitno mijenjao. Osobito je sklon slikanju prema predlošku, bilo da je riječ o fotografiji, što se odnosi na većinu sačuvanih portreta, bilo o litografiji ili slikarskim kompozicijama objavljivanim u novinama ili, pak, o popularnim svetim sličicama, što je slučaj s povijesnim scenama ili sakralnim motivima. Ta sklonost ne čudi ako se ima na umu da je Šašel u slikarstvu samouk te da se kao do-

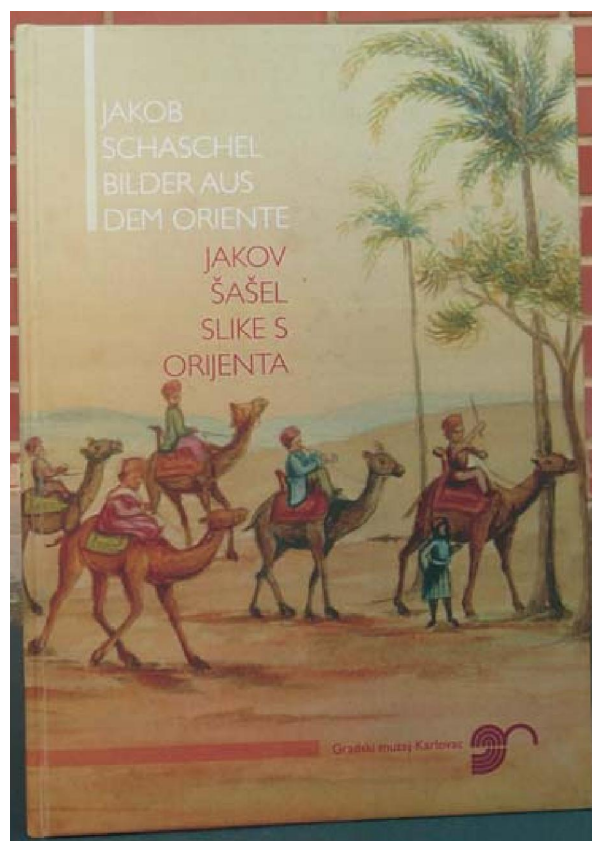
Slika 3. Jakov Šašel: Unser Lager

bro stojeći znatiželjnik i ljubitelj lijepoga rado koristio tehničkim novitetima 19. st. U rukopisnom putopisu Šašel tekstom i slikom obrađuje širok raspon tema: religiju, medicinu, gospodarsku djelatnost (lov na slonove i druge divlje životinje, kovanje željeza) i običaje crnaca vezane za ženidbu, ratne pohode i pogrebe te za prehranu, stanovanje, higijenu, ukrašavanje tijela, odijevanje, zabavu i ples; piše o odnosu i velikom jazu između muslimana i crnaca, pri čemu posebno elaborira praksu i pozadinu njemu gnjusnoga, jezovitoga i neprihvatljivog lova i trgovine crnim robljem, opisuje život i običaje muslimana (muškaraca, žena u haremu i njihovih okrutnih čuvara – eunuha) nastanjenih u velikim gradovima i selima delte i doline Nila, a spominje i kršćanske stanovnike Kaira (franjevce, uršulinke, političke i ekonomske emigrante). Posebno ističe divljenje veličanstvenim gradovima Aleksandriji i Kairu – Parizu Istoka; piše o hodočasničkim mjestima (o crkvi sv. Katarine u Aleksandriji, Marijinoj špilji u Kairu, Sikomoru ispod koje se odmarala Sveta obitelj) i drugim zna-

menitostima koje je posjetio (popeo se na Keopsovu piramidu i na jedan blok urezao svoje ime; posjetio je grobnice u Dolini kraljeva i kraljica, Memnonove kolose i hramove u Karnaku i Luksoru u Tebi, koji su ga potpuno opili svojom savršenošću i grandioznošću, romantični Asuan, bujnu vegetaciju Kartuma, a piše i o egipatskim krotiteljima zmija) te prirodnim osobitostima obale Nila i pustinje kojom je putovao prema jugu, piše o odnosima unutar misionarske skupine sastavljene od duhovne gospode i svjetovnjaka te, kako je već spomenuto, vrlo iskreno iznosi zapažanja o samom voditelju misije Ignaciju Knobleharu (sl. 3.). O svim temama govori jednostavnim, živahnim, duhovitim jezikom te čitatelju vrlo plastično i s lakoćom dočarava daleke i divlje krajeve (npr. umijeće jahanja na devi i tovarenje deva, tri načina lova na krokodile, piše o gospodarskoj iskoristivosti nilskog konja i lovu na njega). Stajališta o viđenome i doživljenome donosi izravno i jasno, te više puta ističe veliku pogibao kojoj su članovi misije izložili svoje živote (bolesti,

vremenske nepogode – pješčane oluje, vjetar samum, vjetar kamsin, fatamorgana, zmije i škorpioni, krokodili i gusari i sl.). Gradski muzej Karlovac je 2003. g., u povodu 100. godišnjice Šašelove smrti i 140. godišnjice nastanka putopisa, objavio Šašelov originalni tekst sa svim pravopisnim nedosljednostima i hrvatski prijevod teksta, uz uvodni tekst o širem kontekstu cijelog putovanja te s biografijom autora i zapažanjima o ilustracijama u knjizi.² Do objavljivanja se putopis uglavnom spominjao u kontekstu autora životopisa i slikarskog opusa. Kao posebna vrijednost rukopisa isticane su ilustracije, no njima se pristupalo vrlo uopćeno. U sklopu priprema za objavljivanje rukopisa provedeno je aktivno interdisciplinarno iščitavanje putopisa, što je iznjedrilo spoznaju da je putopis u cjelini vrlo vrijedan za hrvatsku historiografiju kao dokument i izvor ne samo za upoznavanje povijesti Egipta i Sudana, već i povijesti katoličkog misionarstva u Africi, za egiptologiju, etnologiju, antropologiju, povijest umjetnosti, njemačku lingvistiku, ortografiju i putopisnu književnost. Bogatstvo značenja vezanih za sve ono što je prethodilo nastanku te sam nastanak, uporaba i povijest originalnog predmeta, kao i bogatstvo tekstualnoga i slikovnog sadržaja rukopisa koje je objavljivanjem postalo dostupno širem krugu čitatelja i korisnika proširuje se i potvrđuje izlaganjem originalnog rukopisa ili fotografija odabranih ilustracija na *Retrospektivnoj izložbi Jakova Šašela*³ u 2003./4. g. u

Gradskome muzeju Karlovac, na izložbi *Sudanska misija 1848. – 1858. godine*⁴ u Slovenskome etnografskome muzeju u Ljubljani 2009. g. autora Marka Freliha te na izložbi *Ilustracija u Hrvatskoj 19. stoljeća* autorice Koraljke Jurčec Kos u Galeriji Klovićevi dvori 2011. g.

Slika 4. Jakob Šašel: *Bilder aus dem Oriente*, korice objavljene knjige

Šašelov je rukopis objavljivanjem postao dostupan korisnicima te se originalni rukopis potvrdio kao vrijedno kulturno dobro koje ima svoje mjesto unutar teksta putopisne literature 19. st. u Hrvatskoj i šire (sl. 4.). Objavljivanjem rukopisa koji sam autor najvjerojatnije nije

² Kočevar, S. *Jakov Šašel: Slike s Orijenta*. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2003.

³ Jakov Šašel (1832 – 1903), *Katalozi i monografije*, ur. S. Kočevar. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2008.

⁴ *Sudanska misija 1848 – 1858: Ignacij Knoblehar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov*, ur. Marko Frelih. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2009.

Slika 5. Knjiga u muzeju: *Bilder aus dem Oriente* u izložbenoj vitrini

imao namjeru publicirati, već ga je u skladu sa svojim kreativnim mogućnostima izradio u jednom primjerku preskočene su prepreke iščitavanju i pregledavanju sadržaja rukopisa te je taj predmet zaživio novim životom. Original rukopisa i dalje stoji u muzejskoj vitrini, a njegov se sadržaj, uobličen u dvojezičnu knjigu s ilustracijama u boji, nudi širem krugu korisnika. Dok za originalni muzejski predmet, za rukopis Šašelovih *Slika s Orijeanta*, i dalje vrijedi tvrdnja da ga se u vitrini u stalnom postavu više čuva nego izlaže, muzejska nakladnička djelatnost učinila ga je uistinu javnim dobrom široke dostupnosti. (sl. 5.)

Dostupnost informacija i velik protok ljudi i robe kroz grad Karlovac i okolice u 19. st. povećali su radoznalost pojedinaца za dalekim i nepoznatim krajevima te razvili svijest o potrebi da se *pripomogne u zabitne krajeve ljudskoga roda unijeti tragove prosvjete*, što je Karlovac učinilo ishodišnim mjestom i stjecištem

brojnih poznatih putnika i istraživača kao što su Napoleon Lukšić i Janko Mikić, braća Mirko i Stevo Seljan te Dragutin Lerman. Veliku ulogu u stvaranju takvog ozračja imao je i grof Arthur Nugent i Jakov Šašel.⁵ Njegov ilustrirani rukopisni putopis sasvim će sigurno zauzeti istaknuto mjesto u novome, suvremeno osmišljenom stalnom postavu koji nam je u Karlovcu prijeko potreban. Namjera nam je Šašelove doživljaje i spoznaje, uz pomoć suvremenih mogućnosti muzejske prezentacije, učiniti nezabor-

ravnim doživljajem i za posjetitelje.

A BOOK IN THE MUSEUM: ŠAŠEL'S PICTURES FROM THE ORIENT (FROM THE PRACTICE OF KARLOVAC MUNICIPAL MUSEUM)

Drawing on 34 illustrations (coloured drawings) from the MS travel diary of Jakov Šašel (1832-1903) Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853. und 1854, Karlovac, 1963, owned by Karlovac Municipal Museum, the value of the illustrations of this manuscript book as cultural property important for the understanding of the cultural, social and cultural context of the milieu in which its author lived and worked, and of his personal biography and worldview is considered. The restrictions and opportunities accorded by the museum presentation of the illustrations contained in this MS book are also considered.

⁵ Kočevar, S.; Škrtić, A. Odsjaji i drhtaji Karlovačke zvijezde, prijedlog muzejske koncepcije, 2011. (neobjavljeno).